

УДК 354:378

<https://doi.org/10.31652/2415-7872-2023-74-72-77>

ДМИТРО КИРИЧЕНКО

<https://orcid.org/0000-0001-6532-5912>
texnomag99@gmail.com

аспірант кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця

СТУДЕНТСЬКА АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ У ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті проаналізовано проблеми студентської академічної мобільності у вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях. Використовуючи методи узагальнення та систематизації, автором наведено різноманітні трактування поняття «академічна мобільність» у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, встановлено, що академічна мобільність за кордоном розглядається лише як транснаціональний процес або в контексті міжнародних програм мобільності. Визначено соціальні умови забезпечення академічної мобільності. Виокремлені та охарактеризовані види академічної мобільності. У результаті проведеного дослідження академічну мобільність студентів визначено як форму організації освітнього процесу та розглянуто в контексті процесів глобалізації та інтернаціоналізації, а також визначається як один із засобів інтернаціоналізації вищої освіти, а міжнародна співпраця між закладами освіти є одним із основних критеріїв оцінки роботи сучасного закладу вищої освіти.

Ключові слова: академічна мобільність, студентська мобільність, віртуальна мобільність, система освіти, наукові дослідження.

DMYTRO KYRYCHENKO

PhD student at the Department of Pedagogy, Vocational Education and Management of Educational Institutions of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University Ostrozkogo 32, Vinnytsia

STUDENT ACADEMIC MOBILITY IN DOMESTIC AND FOREIGN RESEARCH

Multi-vector interstate interaction has led to increased cooperation in the social, economic and ecological sectors. The solution of new challenges facing society should be closely based on the development of innovative potential, which is primarily ensured by the development of education. Currently, the national and international labour markets have a demand for improved quality of education, increased requirements for the level of knowledge, competences and skills, and increased investment in human capital.

One of the main tasks of the education system today is its modernisation, which contributes to increasing the accessibility of quality and efficiency of education. It is the development of academic mobility of students that largely contributes to the achievement of these goals. The main goal of mobility is to give students the opportunity to gain a variety of knowledge in their chosen field of study and to provide them with access to recognised knowledge centres.

The article analyses the problems of student academic mobility in domestic and foreign research. Using the methods of generalisation and systematisation, the author presents various interpretations of the concept of "academic mobility" in the works of both domestic and foreign scholars and, as a result, establishes that academic mobility abroad is considered only as a transnational process or in the context of international mobility programmes. The social conditions for ensuring academic mobility are determined. The types of academic mobility are identified and characterised. As a result of the study, academic mobility of students is defined as a form of organisation of the educational process and is considered in the context of globalisation and internationalisation, and is also defined as one of the means of internationalisation of higher education, and international cooperation between educational institutions is one of the main criteria for assessing the work of a modern higher education institution.

Key words: academic mobility, student mobility, virtual mobility, education system, research.

Нині світова та вітчизняна система освіти зазнають кардинальних перетворень у різних аспектах. Причиною цього процесу є світова глобалізація, початок якої пов'язують з розвитком міжнаціональних зв'язків, міжнародної торгівлі, мережі Інтернет. У 80-90-х рр. ХХ ст. американські науковці розглядали глобалізаційні процеси як чинник економічного життя суспільства. З часом інтеграційні процеси вийшли за межі торгово-економічних відносин і утвердились у суспільному житті людей, також і в освіті.

На сучасному етапі розвитку освіти, значна увага приділяється академічній мобільності студентів, яка є, по-перше, важливою складовою вищої освіти, а по-друге, одним з основних напрямів процесу інтеграції українських закладів вищої освіти (ЗВО) в міжнародний освітній простір. Тому вважаємо, що ґрунтовне дослідження цієї проблеми, особливо в контексті вивчення зарубіжного досвіду та запозичення провідних ідей для розвитку вітчизняної освіти, є важливою складовою вітчизняних наукових пошуків.

Мета статті полягає в узагальненні та систематизації наукових досліджень з проблеми реалізації академічної мобільності в Україні та за кордоном.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що термін «академічна мобільність» розглядається в контексті процесів глобалізації та інтернаціоналізації. Саме мобільність є одним із засобів інтернаціоналізації освіти, а також створення єдиного освітнього простору (наприклад, Болонська угода). Болонський процес сприяє академічній мобільності студентів та викладачів усього світу. За даними Education at glance (Освіта на перший погляд) кількість мобільних студентів зросла до 3,5 млн осіб у 2020 р. Видання зазначає, що серед них 5% студентів бакалаврату, 14% студентів магістратури та 24% докторантів у середньому в країнах OECD (Організація економічного співробітництва) [12].

Академічна мобільність студентів – один із інструментів побудови єдиного освітнього простору. Незважаючи на те, що це поняття знаходиться під пильною увагою науковців, наразі незначна кількість вітчизняних науковців звертається до його розробки. Як соціальне явище, академічна мобільність виникла ще в середньовіччі з появою перших університетів. Студенти переходили з одного закладу освіти в інший, щоб одержувати нові знання. Серед завдань сучасних закладів вищої освіти є підготовка фахівців, які є не лише професіоналами у своїй справі, а й відповідають вимогам свого майбутнього роботодавця, тобто є «мобільними» в широкому значенні цього слова.

С. Здіорук та І. Богачевська сформулювали комплексне завдання інтернаціоналізації вищої професійної освіти як підготовку студентів (фахівців) до міжнародного співробітництва і конкуренції, які будуть домінувати в усіх сферах життєдіяльності суспільства в ХХІ ст.

Погоджуємось з думкою науковців, адже вважаємо, що інтернаціоналізація – це, насамперед, діалог культур, толерантне ставлення до інших народів. Академічно мобільний студент має вміти правильно використовувати ті можливості, які відкриваються перед ним в процесі участі в програмах мобільності. Завдання вищої освіти полягає в підготовці фахівців, які зможуть комфортно відчувати себе в умовах глобалізації.

Освіта завжди була одним з ключових факторів конкурентоздатності економіки держави, тому до неї висувають жорсткі вимоги. У сучасних умовах інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти цінуються такі якості як гнучкість, мобільність, відкритість і вміння пристосовуватись до швидкозмінних умов. Професійна освіта надає молоді можливість опанувати необхідні компетентності, які забезпечують як економічний розвиток держави, так і їх власне та професійне зростання і саморозвиток.

У глобальному контексті академічна мобільність розглядається як інструмент, який сприяє виходу держави з економічної кризи. Наприклад, у 2012 р. в рамках III Болонського форуму академічної мобільності, як ключовому елементу міжнародної співпраці в галузі вищої освіти, відводилась головна роль в захисті прав людини і сталому розвитку суспільства в цілому, який необхідний для виходу з глобальної економічної кризи [14].

У контексті стратегії сталого розвитку суспільства чимало науковців вважають академічну мобільність головним інструментом цієї стратегії. Проект Європейської комісії «Ще один крок» («One More Step») [15], що реалізується в рамках програми Еразмус+, який покликаний сприяти стійкому розвитку суспільства через просування академічної мобільності студентів і професорсько-викладацького складу. М. Люнг [16] розглядає тісний зв'язок понять «сталий розвиток» і «академічна мобільність», і доводить неможливість сталого розвитку суспільства без мобільності. Європейська Стратегія сталого розвитку до 2020 р. передбачала зростання мобільності студентів та науковців [13].

Нині є чимало трактувань і підходів до визначення поняття «академічна мобільність», деякі з них неоднозначні й часто замінюються синонімічними визначеннями. Тому ця категорія вимагає ретельного аналізу. Тлумачний словник української мови дає таке визначення терміну «мобільний»: рухомий, здатний до швидкого пересування, дії; здатний діяти швидко та рішуче» [8]. Сучасний студент мобільний у всіх значеннях цього слова – він не лише має можливість швидко переміщуватись у будь-який пункт світу, він сам набуває таких якостей особистості, як гнучкість, рішучість, активність.

Найбільш загальноприйнятим трактуванням поняття «академічна мобільність» як форми організації освітнього процесу є таке формулювання, представлене в Додатку Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам з академічної мобільності (Страсбург, 1995): «пересування будь-кого, хто має відношення до освіти, на визначений термін (зазвичай до року) в інший заклад освіти (в своїй країні чи закордон) для навчання, викладання або проведення досліджень, після чого

здобувач, викладач чи дослідник повертається в свій основний заклад освіти. Це поняття не пов'язане з еміграцією або тривалим періодом навчання (роботи) за кордоном» [9].

У зазначених Рекомендаціях підкреслюється важливість і необхідність заохочення мобільності студентів і співробітників академічного персоналу в Європі, так як навчання або проведення досліджень за кордоном є важливим досвідом. Академічна мобільність збільшує компетентність студентів і академічного персоналу в їхніх галузях діяльності, забезпечує актуальними науковими знаннями, підкреслює контакти між здобувачами й академічним персоналом і сприяє взаєморозумінню. У Берлінському комюніке (2003 р.) міністри підкреслили значення мобільності як необхідної умови формування єдиного європейського освітнього простору не лише в академічному і культурному плані, а й у плані політики, економіки і суспільного життя [1]. В Левенському комюніке (2009 р.) зауважено, що «мобільність студентів, молодих дослідників і професорсько-викладацького складу підвищує якість програм і наукових досліджень. Вона посилює академічну й культурну інтернаціоналізацію європейської вищої освіти. Мобільність має важливе значення для розвитку особистості і для працевлаштування, формує повагу до різноманіття і здатність розуміти інші культури. Вона спонукає до мовного плюралізму, закладаючи тим самим основу для полімовної традиції Європейського простору вищої освіти, і розширює співпрацю і конкуренцію між вищими закладами освіти» [5].

У. Тайхлер зазначає, що академічна мобільність досить часто може замінюватись синонімічними поняттями, які, однак необхідно виключити, досліджуючи академічну мобільність студентів: мобільність освітніх програм/інститутів: студент, який навчається у філії іноземного чи іншого закладу освіти в своєму рідному місті, не може вважатися мобільним (non-mobile student); мобільність усередині регіону: мобільність між закладами вищої освіти однієї країни не можна вважати міжнародною академічною мобільністю (international mobility); «інтернаціоналізація домашнього навчання»: освітні програми іноземною мовою або курси іноземної мови не передбачають академічної мобільності [17, с. 83-84]. У більшості закордонних розвідках з проблеми академічної мобільності використовується термін міжнародна академічна мобільність (international academic mobility). Помітно також, що віднедавна досить поширеним є термін «транснаціональна мобільність» (transnational/cross-border mobility).

Аксіологічний підхід дозволяє розглянути академічну мобільність як суспільно й особистісно значущу цінність і як невід'ємну форму існування інтелектуального потенціалу, який відображає реалізацію внутрішньої потреби в часі та просторі соціальних, економічних, культурних, політичних взаємовідносин та взаємозв'язків. Академічна мобільність – це можливість самим формувати свою освітню траєкторію, тобто обирати предмети, курси, заклади освіти у відповідності зі своїми здібностями і прагненнями [7, с.130].

Вітчизняні науковці зазначають важливість розвитку академічної мобільності для розширення міжнародного освітнього співробітництва. І. Вовканич та О. Свеженцева відносить поняття академічної мобільності до форм освітньої інтернаціоналізації; на думку Ю. Грищук, академічна мобільність – основна цінність європейського простору вищої освіти, а розвиток механізмів академічного визнання – важливий елемент забезпечення мобільності. Дослідниця підкреслює той факт, що спеціальне фінансування академічних обмінів і доступність інформації про системи забезпечення якості освіти в окремих країнах та закладах освіти є необхідними умовами підтримки трансєвропейської мобільності.

На думку І. Богачевської та С. Здіорук, ефективна інтеграція вітчизняної системи освіти в єдиний загальноєвропейський освітній простір неможлива без просування й підтримки академічної мобільності студентів і викладацького складу. Г. Новосад та О. Шаповал вважають, що академічна мобільність виступає як одне із засобів інтернаціоналізації вищої освіти [6, с.26]. Дослідниці дотримуються думки, що організація двосторонньої студентської мобільності через розробку, реалізацію, і міжнародну сертифікацію освітніх програм – одне із завдань інтернаціоналізації освіти в університеті [6, с.27]. Вони вважають, що мобільний студент здатен керувати власною освітньою діяльністю, будувати свою освітню траєкторію, чітко переслідуючи визначення мети, прогнозувати свою професійну діяльність з урахуванням вимог нової епохи і нового суспільства. Крім того, він особливо реагує на зміни, що відбуваються і перебудовує свій освітній або професійний шлях. Отже, академічна мобільність передбачає здатність і прагнення до безперервної освіти і самоосвіти.

Л. Швидун зазначає, що академічна мобільність – це діяльність суб'єкта освітнього процесу, детермінована подіями, що змінюють освітнє середовище, результатом якого є самореалізація особистості в освіті та професії. С. Хоминець визначає академічну мобільність як фактор розвитку міжнародної інтеграції в освіті в різних напрямках: *по-перше*, як підвищення кваліфікації, робота в іноземних інститутах і викладання в зарубіжних філіях закладів освіти, де учасником мобільності виступає викладач закладу освіти; *по-друге*, як повне навчання студента за кордоном для одержання спеціалізації, наукового ступеня, програми обміну і *по-третє*, як процес надання освітніх послуг закладами освіти в міждержавних філіях.

В. Лісовий, В. Капустник та І. Завгородній звертають увагу на те, що поняття «студентська мобільність» не застосовується як синонім «академічної мобільності», оскільки студентська мобільність не завжди включає наукову мету. Деякі науковці розглядають академічну мобільність не як дію, а як особистісну характеристику студента.

Л. Сущенко пов'язує категорії «мобільності», «академічної мобільності» і «професійної компетентності». Вона вважає некоректним ототожнювати мобільність студентів з одержанням лише міжнародного освітнього досвіду. Під професійною компетентністю дослідниця розуміє інтегральну характеристику особистості, що визначає здатність фахівця вирішувати професійні проблеми і типові професійні завдання, що виникають в реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, професійного й життєвого досвіду, цінностей і нахилів, здатність до самоосвіти. Відповідно, академічна мобільність виступає засобом досягнення цих цілей.

А. Загородня дає авторське визначення «академічної мобільності» – це цілісна особистісна якість, яка формує в процесі навчання і надає динамічний стан складових його компонентів, характеризує її здатність і готовність адаптуватися, змінювати себе і оточуюче середовище.

Вона наводить основні характеристики академічно мобільної особистості:

- динамічність мотивації та гнучкість цілей;
- здатність до самоосвіти і потреба в самовдосконаленні;
- готовність до змін, спілкуванню і співробітництву;
- володіння іноземною мовою на рівні, який дозволяє здійснювати ефективну взаємодію в соціокультурному і професійному середовищі;
- готовність до оволодіння новими знаннями і технологіями;
- гнучкість мислення і здатність до рефлексивної оцінки власної діяльності і критичного аналізу здобутої інформації [18].

У різних країнах поняття «академічна мобільність» історично набуло власної специфіки. В США під ним розуміють головним чином, різноманітні освітні програми і програми студентських обмінів. У Європі з розвитком процесів інтеграції це поняття одержало широке трактування, яке містять в собі елементи програм, пов'язаних з мобільністю професорсько-викладацького складу, підвищення кваліфікації і частково, наукові програми.

На думку М. Пелса, ключовими особливостями сучасного світу є мобільність, експеримент і порушення [19, с. 14]. Дж. Уррі вважає мобільність частиною життя сучасної людини, яка змушує його думати «за межами суспільства» («beyond societies») [20, с. 185-186]. На думку Д. Крадена, академічна мобільність – це обмін знаннями, педагогічними підходами, тому загалом її значення очевидні як для самих учасників, так і для навчальних закладів, у яких вони працюють або навчаються [21, с. 16]. Г. Барнетт використовує термін «академічна мандрівка» й розуміє під ним фізичне переміщення, а також віртуальне переміщення в кіберпросторі і в галузях знань [22].

Деякі німецькі науковці детально досліджують Болонський процес як інтеграційний процес систем вищої освіти різних країн. Серед них – Б.Рейнальда і І. Кулеца, К. Серрано-Верладе. Мобільність студентів також розглядається деякими науковцями саме у зв'язку з Болонським процесом. Чимало європейських дослідників розглядають академічну мобільність у контексті міжнародних програм, насамперед – програми Еразмус, яка, на думку Б. Рівзи й У. Тайхлера, найуспішніша програма, яка просуває короткострокову академічну мобільність студентів і науковців. Ця тенденція підтримується не всіма науковцями, оскільки є чимало інших форм мобільності [23, с. 459-460]. Безпосередньо академічною мобільністю студентів займаються такі німецькі науковці як С. Бергер, П. Де Віль, С. Дойл, М. Кравітц, У. Тайхлер.

У Німеччині соціальні умови мобільності, такі, як залучення визначених соціальних груп студентів у програми мобільності, проблеми, які є бар'єрами для участі деяких студентів у подібних програмах, на нинішній день знаходяться в фокусі досліджень таких німецьких дослідників як Р. Добішат, К. Кретчман, В. Мюллер і Р. Полак, Дж. Пауел і Х. Сольга, К. Фінгер, К. Шнітцер.

Висновки. Отже, вивчивши різні підходи до визначення поняття «академічна мобільність» у вітчизняних і зарубіжних, також німецьких, дослідженнях, доходимо до висновку, що академічна мобільність закордоном розглядається як міжнародна академічна мобільність (international academic mobility), як транснаціональна мобільність (transnational/cross-border mobility) або в контексті програм мобільності, таких як Еразмус. Тобто, такий вид мобільності, як внутрішньорегіональна, німецькі науковці не вважають мобільністю. Віднедавна в німецькій педагогічній думці зростає кількість робіт щодо вивчення соціальних умов забезпечення академічної мобільності. При чому відповідно у вітчизняних дослідженнях є чимало наукових праць, які розглядають академічну мобільність не лише як міжнародні обмеження за часом подорожі з освітніми чи науковими цілями, а й як особистісну характеристику студента.

До напрямів подальших досліджень вважаємо за доцільне віднести визначення видів академічної мобільності, їх характеристик та особливостей реалізації, що збагатить вітчизняну теорію та практику вищої освіти.

Література

1. Берлінське комюніке. URL: http://media.ehea.info/file/2003_Berlin/28/4/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf/ (дата звернення: 20.02.2023)
2. Вовканич І. І., Свеженцева О. І. Академічна мобільність як пріоритетний напрям у процесі підготовки фахівця з міжнародних відносин. *Міжнародний науковий вісник*. № 1(17) (2018) <http://visnyk-international.uzhnu.edu.ua/article/view/2218-5348.2018.1%2817%29.76-87>
3. Гришук Ю. В. Міжнародна академічна мобільність в Україні: проблеми та перспективи. *Освітологічний дискурс*, 2014, № 2 (6). С.33-40.
4. Здіорук С. І., Богачевська І. В. Академічна мобільність як фактор інтеграції України у світовий науково-освітній простір. Аналітична записка. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1421/>
5. The Leuven Communiqué. URL: http://media.ehea.info/file/2009_Leuven_Louvain-la-Neuve/06/1/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf (дата звернення: 20.02.2023).
6. Новосад Г., Шаповал О. Інтернаціоналізація вищої освіти: іноземні студенти в Україні (2015-2016). За матеріалами III Міжнародної науково-методичної конференції «Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні». Тернопіль, 18-20 травня 2016 р. С. 26-28.
7. Сушенцева Л.Л. Професійна мобільність як сучасна педагогічна проблема. *Креативна педагогіка* : науково-методичний журнал. 2011. Вип. 1. с. 129–136.
8. Тлумачний словник української мови. ГКДЖ <https://slovnuk.ua/index.php?sword=%D0%9C%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9>
9. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам з академічної мобільності (Страсбург, 2 березня 1995 року). URL: http://nic.gov.ru/ru/docs/foreign/recomendations/Council_Europe_1995. (дата звернення: 21.02.2023)
10. Хоминець С.І. Поняття та види академічної мобільності студентів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2019. № 2 (45). С. 223–227.
11. Швидун Л. Про концептуальні засади освітньої мобільності в науково-освітньому просторі України та Європи. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 2021(29), 48-53. <https://doi.org/10.32837/apfs.voi29.959>
12. OECD (2020), Education at a Glance 2020: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/3197152b-en>.
13. Mobility for Better Learning. Mobility strategy 2020 for the European Higher Education Area (EHEA) (2012) URL: https://media.ehea.info/file/2012_Bucharest/39/2/2012_EHEA_Mobility_Strategy_606392.pdf.
14. European Commission. Beyond the Bologna Process: Creating and connecting national, regional and global higher education areas URL: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/artikkelit/bologna/liitteet/BolognaPolicyForum_statement.pdf. (дата звернення: 25.03.2023)
15. Welcome to One More Step. URL: <https://www.one-more-step.eu/en/> (дата звернення: 25.03.2023).
16. Leung, W. H. (2013). Unraveling the Skilled Mobility for Sustainable Development Mantra: An Analysis of China-EU Academic Mobility. *Sustainability*, 5, 2644-2663. URL : www.mdpi.com/journal/sustainability.
17. Kelo, M., Teichler, U., Wuchter, B. (2006). EURODATA – Student mobility in European higher education. Bonn: Lemmens Verlags- & Mediengesellschaft. 193 p.
18. Загородня А. А. Академічна мобільність як засіб забезпечення якості професійної підготовки фахівців економічної галузі України. *World Science*. № 4(32), Vol.7, April 2018. <https://www.academia.edu/>
19. Byram, M. and Dervin, F. (2008). Students, Staff and Academic Mobility in Higher Education. Newcastle, UK: Cambridge Scholars Publishing, 320 p.
20. Urry, J. (2000). Mobile sociology *British Journal of Sociology*, Vol.51, Issue 1, 185-203.
21. Cross, A. (1987). Cambridge – some Russian Connections. An Inaugural Lecture. Cambridge, 1987.
22. Barnett, G. A. (1995). The International Student Exchange Network: 1970&1989. *Higher Education*, Vol. 30. #4, 353 – 368.
23. Rivza, B. and Teichler, U. (2007). The Changing Role of Student Mobility. *Higher Education Policy*, 20, 457-475.

References

1. Berlinske komiunike [Berlin Communiqué]. URL: http://media.ehea.info/file/2003_Berlin/28/4/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf/
2. Vovkanych I. I., Sviezhentseva O. I.. Akademichna mobilnist yak priorytetnyi napriam u protsesi pidhotovky fakhivtsia z mizhnarodnykh vidnosyn [Academic Mobility as a Priority Area in the Process of Training a Specialist in International Relations]. *Mizhnarodnyi naukovyi visnyk*. # 1(17) (2018) URL: <http://visnyk-international.uzhnu.edu.ua/article/view/2218-5348.2018.1%2817%29.76-87>
3. Hryshchuk Yu. V. Mizhnarodna akademichna mobilnist v Ukraini: problemy ta perspektyvy [International academic mobility in Ukraine: problems and prospects]. *Osvitlohichnyi dyskurs*, 2014, # 2 (6). S.33-40.
4. Zdioruk S. I., Bohachevska I. V. Akademichna mobilnist yak faktor intehratsii Ukrainy u svitovyi naukovy-osvitnii prostir. Analitychna zapyska [Academic Mobility as a Factor of Ukraine's Integration into the World Scientific and Educational Space. Analytical note] URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1421/>
5. Levenske komiunike [The Leuven Communiqué] URL: http://media.ehea.info/file/2009_Leuven_Louvain-la-Neuve/06/1/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf
6. Novosad H., Shapoval O. Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity: inozemni studenty v Ukraini (2015-2016) [Internationalisation of higher education: foreign students in Ukraine (2015-2016)]. Za materialamy III

- Mizhnarodnoi naukovy-metodychnoi konferentsii «Aktualni pytannia orhanizatsii navchannia inozemnykh studentiv v Ukraini». Ternopil, 18 20 travnia 2016 r. S. 26-28.
7. Sushentseva L.L. Profesiina mobilnist yak suchasna pedahohichna problema [Professional mobility as a modern pedagogical problem]. *Kreatyvna pedahohika : naukovy-metodychnyi zhurnal*. 2011. Vyp. 1. s. 129–136.
 8. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%9C%D0%BE%D0%B1%D1%96%Bo%II%B1%8C%Bo%IB%Bo%I8%Bo%I9>
 9. Rekomendatsii Komitetu Ministrov Rady Yevropy derzhavam-chlenam z akademichnoi mobilnosti (Strasburh, 2 bereznia 1995 roku) [Recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe to Member States on Academic Mobility (Strasbourg, 2 March 1995)]. URL: http://nic.gov.ru/ru/docs/foreign/recomendations/Council_Europe_1995.
 10. Khomynets S.I. Poniattia ta vydy akademichnoi mobilnosti studentiv [The concept and types of academic mobility of students]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. 2019. # 2 (45). S. 223–227.
 11. Shvydun L. Pro kontseptualni zasady osvithnoi mobilnosti v naukovy-osvithnomu prostori Ukrainy ta Yevropy [On the Conceptual Foundations of Educational Mobility in the Scientific and Educational Space of Ukraine and Europe]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*, 2021(29), 48-53. <https://doi.org/10.32837/apfs.voi29.959>
 12. OECD (2020), *Education at a Glance 2020: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/3197152b-en>.
 13. *Mobility for Better Learning. Mobility strategy 2020 for the European Higher Education Area (EHEA) (2012)* URL: https://media.ehea.info/file/2012_Bucharest/39/2/2012_EHEA_Mobility_Strategy_606392.pdf.
 14. European Commission. *Beyond the Bologna Process: Creating and connecting national, regional and global higher education areas*. URL: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/artikkelit/bologna/liitteet/BolognaPolicyForum_statement.pdf
 15. Welcome to One More Step. URL: <https://www.one-more-step.eu/en/>
 16. Leung, W. H. (2013). Unraveling the Skilled Mobility for Sustainable Development Mantra: An Analysis of China-EU Academic Mobility. *Sustainability*, 5, 2644-2663. URL: www.mdpi.com/journal/sustainability.
 17. Kelo, M., Teichler, U., Wuchter, B. (2006). *EURODATA – Student mobility in European higher education*. Bonn: Lemmens Verlags- & Mediengesellschaft. 193 p.
 18. Zahorodnia A. A. Akademichna mobilnist yak zasib zabezpechennia yakosti profesiinoy pidhotovky fakhivtsiv ekonomichnoi haluzi Ukrainy [Academic Mobility as a Means of Ensuring the Quality of Professional Training of Economic Specialists in Ukraine]. *World Science*. # 4(32), Vol.7, April 2018. URL: <https://www.academia.edu/>
 19. Byram, M. and Dervin, F. (2008). *Students, Staff and Academic Mobility in Higher Education*. Newcastle, UK: Cambridge Scholars Publishing, 320 p.
 20. Urry, J. (2000). *Mobile sociology* *British Journal of Sociology*, Vol.51, Issue 1, 185-203.
 21. Cross, A. (1987). *Cambridge – some Russian Connections*. An Inaugural Lecture. Cambridge, 1987.
 22. Barnett, G. A. (1995). *The International Student Exchange Network: 1970&1989*. *Higher Education*, Vol. 30. #4, 353 – 368.
 23. Rivza, B. and Teichler, U. (2007). *The Changing Role of Student Mobility*. *Higher Education Policy*, 20, 457-475.